

VITALISERING OCH KVALITETSHÖJNING AV UNDERVISNINGEN PÅ JURISTLINJEN. NÅGOT OM TYSTNADEN PÅ SEMINARIERNA. ETT EXISTENTIALISTISKT PROBLEM OCH ETT FÖRSLAG TILL LÖSNING

Av Per Jonas Nordell¹

I

Att studenterna inte deltar tillräckligt aktivt i undervisningen är ett stort problem inom den akademiska grundutbildningen, åtminstone vid Stockholms universitet och kanske i synnerhet vad gäller juristlinjen. Detta har uppenbarligen till följd att studenterna inte ”utvecklar sin förmåga att kritiskt bedöma företeelser av skilda slag”.² På det sätt som juristutbildningen är upplagd verkar en student kunna klara sig genom hela utbildningen utan att (förutom i tentamina) behöva ta ställning i en enda fråga. Det har under senare tid förts en debatt om kvaliteten i den akademiska utbildningen. Några av frågorna i denna debatt har behandlats i handlingsprogram för vitalisering och kvalitetshöjning av undervisningen vid Stockholms universitet (Handlingsprogrammet).³ Enligt högskolelagen skall undervisningen byggas på vetenskaplig grund. Handlingsprogrammet föreslår att detta mål skall uppnås genom att alla lärare ges möjlighet att bedriva forskning. Ett önskemål är att alla lärare i framtiden skall ha väl belagd forskarkompetens. Dessutom bör professorer delta i undervisningen på alla nivåer. Man tar också upp förhållandet att det stora flertalet nyanställda lärare vid universitetet varken har praktisk eller teoretisk pedagogisk utbildning och föreslår att institutionsledningen skall ansvara för att nya lärare

¹ Denna artikel är skriven år 1990, således för närmare två decennier sedan. Jag hade då just tagit min jur.kand-examen, börjat min anställning som assistent i rättsvetenskap vid Handelshögskolan i Stockholm och läste samtidigt grundkursen i pedagogik vid Stockholms universitet. Det förklarar varför hänvisningar görs till 1977 års högskolelag och -förordning. Artikeln refuserades av den då nystartade Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet (JT). Två skäl till att den nu skulle förtjäna publicering är dels att ge perspektiv åt det omfattande pedagogiska arbete som har genomförts sedan artikeln skrevs, dels att visa på hur det grundproblem som beskrivs i artikeln – tystnaden på seminarierna – trots allt verkar kvarstå.

² Jfr 2 § 2 st högskolelagen (1977:218) (se vidare nedan).

³ Handlingsprogram för vitalisering och kvalitetshöjning av undervisningen vid Stockholms universitet (fastställt av universitetsstyrelsen den 8 juni 1990).

deltar i ämnesanknuten pedagogisk utbildning.⁴ Ett annat önskemål är enligt handlingsprogrammet att högskolelärares ”pedagogiska meriter beaktas på samma sätt som de vetenskapliga”.⁵

I 2 § 2 st högskolelagen stadgas att utbildningen skall ”anordnas så att de studerande förvärvar kunskaper och färdigheter samt utvecklar sin förmåga att kritiskt bedöma företeelser av skilda slag”. Utbildningen skall även ”främja att de studerande förbereder sig för skilda yrken eller vidareutvecklar sig inom yrken som de redan utövar. Inom utbildningen skall kunskaper och färdigheter som har vunnits inom arbets- och samhällslivet i övrigt tas tillvara”. Utbildningen skall även främja de studerandes personliga utveckling och i 2 § 3 st gäller som ett ”allmänt mål för utbildningen att den skall främja förståelsen för andra länder och för internationella förhållanden”.

Enligt handlingsprogrammet anses det vara av ”vital betydelse för lärarnas och studenternas arbetsmiljö att alternativa former för undervisning och examination sprids och uppmuntras”. ”Målsättningen måste då vara att öka studenternas förmåga till att kritiskt inhämta kunskap och att träna dem i såväl muntlig som skriftlig framställning. Former av mindre förutsägbar examination är ett mycket viktigt medel att stimulera studenterna till ett mer självständigt och analyserande förhållningssätt till studierna”.⁶

Seminarieundervisningen var väl ursprungligen tänkt som det främsta medlet med vilket den pågående forskningen skulle meddelas studenterna och med vilket studenterna skulle ”utveckla sin förmåga att kritiskt bedöma företeelser av skilda slag” liksom att övas att uttrycka sig i tal och skrift. Undervisningsformen har sammanfattningsvis ansetts vara ägnad att ”träna deltagarna i problemlösning samt att uppfatta, analysera och argumentera kring juridiska frågor, något som är nödvändigt att kunna, såväl vid tentamen som i det juridiska arbetet efter examen”.⁷ Det är dock uppenbart att seminarieundervisningen inte uppfyller dessa krav.

---

4 Jfr 19 kap högskoleförordningen (1977:263); jfr även SOU 1992:1 s 211 ff där förslag till pedagogisk utbildning för lärare på högskolan föreslås.

5 Handlingsprogrammet, s. 5.

6 A.a. s. 7.

7 Studerandehandbok juristlinjen 180 p Stockholms universitet 2 uppl, Juristförlaget, Stockholm 1985 s. 32.

II

Ett faktum som i allt högre grad kommit att framstå som något av ett problem inom den juridiska grundutbildningen vid Stockholms universitet är att det bland studenterna råder en tryckt stämning och en besvärande tystnad i synnerhet på seminarieundervisningen. Detta problem har visserligen uppmärksamats av ett flertal seminarielärare. Någon uttalad vilja att söka grunden till problemet och att nå en lösning verkar emellertid inte finnas hos lärarna.

Kanske är problemet i själva verket av existentiell natur och kanske står dess lösning att finna i den franske filosofen Jean-Paul Sartres stora verk "Varat och intet".⁸ Jag vill inte påstå att hans teser skulle vara att se som faktiska uttalanden om verkligheten, men de kan definitivt vara värda att belysa såsom en på flera sätt fascinerande och tankeväckande hypotes.

Enligt Sartres terminologi är människorna "vara-som-objekt" för varandras blickar. En annan människa (= den andre) som finns i min närhet, exempelvis den som jag möter på gatan, som sitter bredvid mig i tunnelbanan eller är i affären där jag handlar är alltså att se som objekt för min blick. När jag märker att jag träffas av den andres blick förändras hela världen. Jag upptäcker att jag blir ett objekt för den andre och den andre är samtidigt ett aktivt iakttagande subjekt.⁹ "Jag blir iakttagen i en värld som är iakttagen".¹⁰ Jag blir alltså medveten om att jag själv ingår i den andres värld.

Det är vanligt att den som säger eller gör något klumpigt skäms för detta. Enligt Sartre "fastnar skammen" på den som säger eller gör något som för honom framstår som tarvligt eller klumpigt.¹¹ Man har alltid skam inför någon och det är den andres blick som fyller mig med denna skam.¹² Den andres närvaro är alltså en förutsättning för att jag skall uppleva skammen. Den andre hjälper mig att fälla ett omdöme om mig som objekt. "Jag skäms över vad jag är" och "genom skammen har jag upptäckt en sida av mitt vara". Jag skäms "för mig själv sådan jag ter mig för den andre".¹³

De ovan anförda förhållandena har rört enskildas konfrontationer med andra

8 Sartre, Jean-Paul, Varat och intet i urval (L'être et le néant. Essai d'ontologie phénoménologique), Bokförlaget Korpen, Göteborg 1984.

9 Sartre, a.a. s. 153.

10 Sartre, a.a. s. 175.

11 Sartre, a.a. s. 144.

12 Sartre, a.a. s. 175.

13 Sartre, a.a. s. 144.

människor som de inte har någon djupare personlig relation till. Enligt Sartre finns det emellertid situationer som är mer ägnade än andra att frammana upplevelsen av ”oss-et”. En sådan situation uppstår när ett flertal personer har ett gemensamt arbete. ”Vi upplever alltså oss själva såsom uppfattade i egenskap av oss genom ett materiellt objekt som vi har ’att skapa’”.¹⁴ Här uppstår ett ”vi-som-objekt” när ”ett flertal personer upplever sig såsom uppfattade av en tredje medan de solidariskt arbetar på en gemensam uppgift”.¹⁵

III

Studenterna på den juridiska grundutbildningen lär aldrig riktigt känna varandra. Undervisningsgrupperna från den juridiska introduktionskursen splittras och det är snarare så att grupperna blir allt heterogenera vartefter utbildningen framskrider. Givetvis lär studenterna med tiden känna allt fler, men samtidigt blandas grupperna upp av dem som av olika anledningar kommit efter i utbildningen eller valt att läsa kurserna i annan ordning. Dessa faktorer bidrar till att någon egentlig ”klasskänsla” aldrig uppstår, dvs. studenterna upplever inte seminariegruppen som ”vi-som-objekt”. Situationer i juristutbildningen där en grupp (inom ramen för utbildningen) ”solidariskt arbetar på en gemensam uppgift” är minst sagt ovanliga. Själva seminariegruppen är således inte att betrakta som en klass i vanlig mening utan som en samling enskilda subjekt. Dessa subjekt är väl medvetna om att de ingår som objekt i de övriga seminariedeltagarnas värld, dvs. ”vara-som-subjekt”. Det känns därför många gånger både enklast och säkrast för seminariedeltagarna att hävda sig så lite som möjligt för att därmed undvika att framstå som ointelligenta eller bli klassade som bärare av obekväma åsikter genom att något som de sade skulle framstå som klumpigt eller olämpligt. De vill kort sagt undvika att ”skammen fastnar” på dem. Slutligen tillkommer den försvårande faktorn att seminarielärarna (och kanske i synnerhet de som kommer ”utifrån”) tror att seminariegruppen är en sammanhållen klass, varför den rådande tystnaden och bristen på inlevelse och diskussionsvilja för dem framstår som särskilt förbryllande.

IV

Med rådande resurser och under rådande ekonomiska omständigheter förefaller det näst intill omöjligt att nå de mål som uppställs i högskolelagen och

---

14 Sartre, a.a. s. 318 f.

15 A st.

handlingsprogrammet,¹⁶ men det enda konkreta sättet att råda bot på den grundläggande bristen i utbildningskvaliteten måste vara att öka den obligatoriska undervisningen kraftigt samt att minska undervisningsgruppernas storlek. Därtill måste uttryckliga krav redan på ett tidigt stadium ställas på att studenterna yttrar sig och tar ställning. Ökade krav på längre skriftliga uppgifter skulle förmodligen förbättra studenternas förmåga att göra kritiska bedömningar. Studenterna måste helt enkelt tvingas att vara aktiva, kritiska och engagerade. Med tanke på den rådande jakten på höga tentamensbetyg är det nödvändigt att de resultat som studenterna presterar vid sidan av tentamina även får betydelse för betyget på kursen.

Det skall också understrykas att kompetensen hos de undervisande lärarna är av utomordentlig betydelse för studenternas inställning till ämnet. Det är därför viktigt att undervisningen relateras såväl till forskningen som till dagsaktuella frågor och till den allmänpolitiska debatt som förs i samhället. Högskolornas funktioner som forskningscentra för övergripande frågor i samhället måste stärkas. Lärarna måste kort sagt bedriva sin undervisning med både intresse, inlevelse och professionalism. Att seminarierna inte förnyas, vare sig vad gäller metod eller innehåll, torde bidra till att studenterna passiviseras.

Kritik har riktats mot att linjeutbildningen uteslutande kommit att uppfattas som en yrkesutbildning och att den kan sammanfattas som en "gymnasifiering" av högskolestudierna.¹⁷ Ett uttryck för den omtalade yrkesinriktningen hos utbildningen är att kurserna på juristlinjen koncentreras på gällande rätt. Härigenom kommer automatiskt den forskning som bedrivs de lege ferenda vid fakulteten att framstå som mindre intressant. Att på detta vis inrikta utbildningen nästan helt på gällande rätt är olyckligt. Den student som tar examen 1990 och har läst köprätt 1986 får sin examen på det som var gällande rätt fyra år tidigare. De kunskaper om köplagen som fortfarande finns kvar efter dessa fyra år avser en köplag som inte längre är gällande rätt. Om utbildningen i större utsträckning hade varit framåt- och tillbakablickande liksom även inriktad på generella principer, internationella förhållanden och sådana problem som knyter an till samhällets dynamik och den allmänna samhällsdebatten skulle de vunna kunskaperna onekligen framstå som mer värdefulla på examensdagen.

---

16 Juristutbildningen är den billigaste akademiska yrkesutbildningen. Detta är bara bra så länge det lägre priset per student inte samtidigt medför en motsvarande kvalitetssänkning av utbildningen. Med rådande ekonomiska resurser förefaller den enda realistiska möjligheten att nå upp till de mål som uppställts i högskolelagen vara att minska antalet studenter.

17 Se exempelvis Handlingsprogrammet, s. 1.

Det är inte direkt självklart vad som skall förstås med ”gymnasifiering” av högskoleutbildningen. Det är dock uppenbart att ”gymnasifiering” inte förstås som något positivt. På juristutbildningen består den gruppundervisning som ges ofta huvudsakligen av gemensam lösning av tidigare tentamensfrågor. Läraren får vid dessa undervisningstillfällen av studenterna ofta förfrågningar om exempelvis hur en viss fråga skall besvaras för att ge maximal poäng på en tentamen. Den lärare som besvarar frågor av detta slag torde därmed lämna den egentliga gällande rätten och övergå till hypotetiska spekulationer om hur en examinator i ett visst fall skulle komma att bedöma ett svar på en fiktiv fråga.

Högskolelärarnas kunskaper om hur den svenska gymnasieutbildningen är upplagd och fungerar i dag torde vara begränsade. Visseligen skiftar kvaliteten på gymnasieundervisningen avsevärt från skola till skola. Faktum är dock att den svenska gymnasieskolan – i synnerhet den kommunala vuxenutbildningen – regelmässigt har en utomordentligt hög standard och sällan torde vara så torftig och enahanda som den undervisning som meddelas på juristlinjen vid Stockholms universitet.

Om juridiken verkligen skall ses som en samhällets ingenjörskonst torde utbildningen snarast vinna på att i så hög grad som möjligt likna gymnasieutbildningen. Den skulle därmed bestå av små ämnesblock, grupparbeten och enskilda arbeten och andra fältstudier som dessutom redovisades inför klassen, studiebesök, temadagar, rättegångsspel och dessutom läxor med läxförhör. Genom att under längre tid studera flera ämnen parallellt skulle möjligheterna att se sammanhangen och följa med i den politiska debatten och samhällsutvecklingen ökas. Att de föreslagna förändringarna skulle tillgodose de önskemål som uppställts i handlingsprogrammet torde vara uppenbart. Huruvida förändringarna även skulle få studenterna att inte längre känna ”skam” inför sina kamrater är inte lätt att uttala sig om men de vore enligt min mening väl värda att pröva i beaktande av allt som kunde tänkas stå att vinna.